

door dr. E. Schroten

Kerk en Bevrijdingsbewegingen. Dossier samengesteld door de Publikatiegroep van de werkgroep 'Kairos', Utrecht, 1981. Prijs f 10,- (+ porto). Te bestellen bij: Stichting Werkgroep Kairos, Corn. Houtmanstraat 19, 3572 LT Utrecht; tel. 030-712913, giro 632686.

Dit dossier wordt besproken door dr. E. Schroten, wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de theologische faculteit van de R.U. Utrecht.

De kerken en het verzet tegen apartheid

Discrimineren, dat doen we allemaal. Het hemd is nu eenmaal nader dan de rok! Maar zelfs afgezien daarvan is het zo dat we herhaaldelijk onze medemensen beoordelen en veroordelen, al was het maar omdat we ze sympathiek of onsympathiek vinden of omdat we hun handelwijze bewonderen of laken of verachten. En terecht. Om een voorbeeld te noemen: Ik kan niet anders dan een diepe verachting koesteren voor een heroïnehandelaar, die mensen tot slaven maakt, terwijl ik daarentegen een hoge achting heb voor iemand als bisschop Romero. En ik voel mij bij deze discriminatie niet schuldig!

Mensen zijn niet gelijk en ze zijn evenmin gelijkwaardig *. Maar waarom zijn we dan zulke felle tegenstanders van discriminatie? Omdat we het woord 'discriminatie' in de praktijk niet gebruiken voor onderscheid maken in het algemeen, maar voor het onderscheid maken (lees: onderwaarderen) van mensen op *ondeugdelijke gronden*. En wij komen er in het Westen zo langzamerhand (!) achter dat geslacht, huidskleur en levensovertuiging ondeugdelijke gronden zijn om mensen op te discrimineren.

Maar als dat zo is – en we komen gelukkig hoe langer hoe meer tot de overtuiging

dat dat zo is – dan is Apartheid een politiek systeem, waartegen we ons met kracht dienen te verzetten. Immers daarin is discriminatie op ondeugdelijke gronden tot politieke ideologie gemaakt, waarop de politieke praktijk is gebaseerd. Het gaat met andere woorden niet om verzet tegen een aantal laakbare incidenten, maar om verzet tegen een politiek systeem dat in wezen inhumain is (hoezeer het ook z'n best doet dat middels propagandamateriaal te ontkennen).

Over die strijd tegen Apartheid en de rol van de kerken daarin heeft de werkgroep 'Kairos' een dossier samengesteld, getiteld

* Wie over deze vragen nader geïnformeerd wil worden leze het boekje van Henk Vos, *Menselijke gelijkheid onder voorbehoud. Een analytische beschouwing over sociale gerechtigheid*. Ambo, Bilthoven 1973.

Kerk en Bevrijdingsbewegingen, met een Voorwoord van prof. dr. H. Berkhof in zijn functie van voorzitter van de Raad van Kerken in Nederland.

De werkgroep 'Kairos' werd in 1970 opgericht op initiatief van de toenmalige VU-missiooloog prof. dr. J. Verkuyl, om het werk van het Christelijk Instituut voor Zuidelijk Afrika (waarvan ds. Beyers Naudé voorzitter is) in Nederland meer bekendheid te geven.

De titel van de brochure is enigszins misleidend, zeker voor wie het werk van 'Kairos' niet kent. Het gaat namelijk niet over de relatie van de kerk (ik zeg liever: kerken) tot bevrijdingsbewegingen in het algemeen, maar over die in Zuidelijk Afrika, d.w.z. in Zuid-Afrika en Namibië. En voorzover ik begrijp wordt onder 'bevrijdingsbeweging' verstaan: 'georganiseerde vorm van verzet' (40), te weten tegen de Apartheidsideologie en tegen het bewind dat zich daarop baseert.

Met de uitgave van dit dossier stelt de werkgroep zich ten doel '... om informatie te geven over de krachten die in de strijd leiding geven, anderzijds om de houding van christenen en kerken tegenover en in die strijd' voor het voetlicht te halen (16). Het gaat echter niet om vrijblijvende informatie. 'Kairos' trekt voor zichzelf een aantal duidelijke conclusies, die met argumenten onderbouwd worden. De meest omstreden conclusie is wel, dat gepleit wordt om steun te geven aan het ANC (African National Congress), de verzetsbeweging die jarenlang geweldloos verzet heeft voorgestaan maar sinds enige tijd van deze beleidslijn is afgestapt.

De brochure bestaat uit twee gedeelten. Het eerste deel is een doorlopende verhandeling in vijf hoofdstukken, uitlopende op een beargumenteerde 'plaatsbepaling'. Een inleidend hoofdstuk geeft een korte beschrijving van de ernst van de situatie momenteel in Zuidelijk Afrika. Dan volgt

een historische schets van de kolonisatie van dat gebied en de ambivalente houding van de kerken in dat proces, waarbij de lijn wordt doorgetrokken naar de twintigste eeuw, doordat eenzelfde ambivalentie wordt aangewezen in de moeite die de kerken hebben bij het accepteren van de vrijheidsbewegingen. Hoofdstuk 3 biedt een overzicht van de voornaamste bevrijdingsbewegingen in Zuidelijk Afrika, onderbroken door korte biografieën van enkele leiders van het verzet. In het vierde hoofdstuk komt de relatie tussen de bevrijdingsbewegingen en de kerken uitvoerig aan de orde, alsmede de rol van de Europese kerken en van de Wereldraad van kerken, terwijl tenslotte, in hoofdstuk 5, de al even genoemde beargumenteerde 'plaatsbepaling' van 'Kairos' wordt geboden: Steun aan het ANC, omdat het de oudste (1912) en meest effectieve bevrijdingsbeweging is. Ik citeer: 'De discussie overziende konkluderen wij, dat het *African National Congress* een oude traditie van verzet tegen apartheid vertegenwoordigt, waaraan christenen vanaf het begin hebben meegewerkt. De beweging gaat bewust niet uit van rassenonderscheid en staat een hervorming van de Zuidafrikaanse samenleving voor volgens gematigd socialistische principes (Handvest). Sinds een aantal jaren wordt het ANC goed en efficiënt geleid, wat ook de Zuidafrikaanse autoriteiten erkennen... Van binnen Zuid-Afrika bereiken ons voldoende berichten over sympathie voor het Congress, al kan men dat daar niet openlijk laten blijken.

Dit zijn de motieven voor de Werkgroep Kairos om, onder de bevrijdingsbewegingen, vooral steun te geven aan het *African National Congress* en anderen op te roepen hetzelfde te doen' (78/9). Het gehele eerste gedeelte van de brochure is doorspekt met citaten uit en verwijzingen naar het tweede deel. Dat behelst authentieke documenten en commentaren van zeer uiteenlopende aard, die een goed

inzicht geven in verschillende aspecten van de strijd tegen Apartheid. Het dossier wordt besloten met een literatuurlijst (soms voorzien van een korte toelichting) en een lijst van gebruikte afkortingen.

Een dossier met een appèl, zo zou je deze brochure kunnen karakteriseren. Christenen behoren zich metterdaad te verzetten tegen Apartheid en daar de consequentie van te nemen door de anti-Apartheidsbewegingen te steunen (met name het ANC), ook al maken deze gebruik van geweld. Ook als men moeite heeft met dit appèl, kan men het verschijnen van deze brochure toch toejuichen. Hij biedt relevante informatie, geeft een goed inzicht in de problematiek, bundelt een aantal belangrijke teksten en . . . zet door dit alles een mens aan het denken. Maar ook het appèl mag zeker binnen het CDA gehoord en besproken worden. Al gaat het dan in de brochure voornamelijk om de relatie van kerken en anti-Apartheidsbewegingen, de link naar het CDA kan gelegd worden via artikel 17 van het Program van Uitgangspunten, waar te lezen valt: 'Het bevorderen van respect voor de fundamentele rechten van de mens heeft een centrale plaats in het buitenlands beleid van ons land. Landen waarin mensen in het overheidsbeleid stelselmatig worden achtergesteld, horen in de samenleving daadwerkelijk te worden geconfronteerd met maatregelen waaruit de afwijzing blijkt'. Het valt niet te ontkennen dat de werkgroep 'Kairos' een suggestie doet tot concretisering van deze beleidslijn! Doen we daar wat mee?

Het feit dat ik het verschijnen van dit Kairos-dossier toejuich weerhoudt mij overigens niet van het plaatsen van een paar kritische kanttekeningen. De volgorde van deze opmerkingen is min of meer willekeurig.

1. Ik kan mij niet aan de indruk onttrek-

ken dat er sprake is van een zekere mate van eenzijdigheid, en wel hierin dat de anti-Apartheidsbewegingen zo worden weergegeven dat de verschillen en nuances goed tot hun recht komen, maar dat deze nuances niet worden aangebracht als 'de andere kant' ter sprake gebracht wordt. Daarmee wordt de indruk gewekt als zou het in de kringen van het Apartheidsregiem allemaal 'koekoek éénzang' zijn. Dat nu is niet het geval. Ook daar zijn verschillende standpunten te onderscheiden en verschuivingen te constateren, met name de laatste tijd. Zelfs in de 'Broederbond' is de laatste jaren kritiek op het regeringsbeleid te beluisteren. Hoeveel zoden dat aan de dijk zet, staat voorlopig nog te bezien, maar het Apartheidsbewind is niet zo'n monolithisch blok als uit het dossier naar voren lijkt te komen. Dat zou interessante (politieke) consequenties kunnen hebben.

2. Als de vraag aan de orde komt 'Gewapende - of geweldloze bevrijding?' (65/6), worden enkele opmerkingen gemaakt, waarvan er één een simplificatie is, die je ook elders wel kunt aantreffen. Het geweld dat de overheid gebruikt wordt daar namelijk op een lijn gezet met het geweld van de verzetsgroepen. Ik denk dat dat niet zonder meer kan, en wel omdat het veel misbruikte woord uit de Romeinenbrief relevant is: De overheid draagt het zwaard niet tevergeefs. Normaliter heeft de overheid het recht *zo nodig* geweld te gebruiken en dat recht komt niet aan (groepen) onderdanen toe. De vraag of de overheid in een bepaalde situatie geweld dient te gebruiken is niet zozeer een principiële alswel een beleidsmatige kwestie – al zal ik de laatste zijn om te ontkennen dat beleidsmatige kwesties ook principiële kanten hebben –, maar de vraag of (groepen) onderdanen geweld tegen de overheid dienen te gebruiken is – althans voor christenen – in de eerste plaats een principiële kwestie. Als je het geweld van de

overheid op één lijn gaat zetten met dat van (groepen) onderdanen, dan staat zulks bol van de vooronderstellingen. Bijvoorbeeld dat de overheid bij het gebruik van geweld bepaalde grenzen overschrijdt, dan wel toelaat dat die overschreden worden (martelingen!). Of dat de overheid geen (wettige) overheid is. En dan rijst natuurlijk de vraag: Wie maakt dat uit en op grond waarvan? Om kort te gaan, achter te simpele en suggestieve gelijkstellen van het geweld van de overheid met dat van de verzetsbewegingen gaat een zeer ingrijpende problematiek schuil, die niet uit de verf komt. Toch speelt juist deze een belangrijke rol, als kerken (moeten) gaan beslissen over steun aan bevrijdingsbewegingen!

3. Soms zijn de opstellers van het rapport wat naïef. Op blz. 68 bij voorbeeld wordt gezegd: 'De beste mogelijkheid om zich te overtuigen van de houding en de integriteit van ANC-mensen is, persoonlijk met hen in gesprek te komen'. Als ik zoiets zou schrijven met betrekking tot vertegenwoordigers van het Apartheidsregiem, zou ik vierkant uitgelachen worden. En terecht!

4. Over gesprek gesproken: Er wordt gesteld dat praten met de blanke kerken 'een slechte dienst aan de vrijheid van de Zuidafrikaanse bevolking' is (71). Ik zet grote vraagtekens bij deze uitspraak. Ik ben van mening dat juist de kerken met de (blanke) zusterkerken in Zuidelijk Afrika moeten blijven praten, zolang een gesprek mogelijk is, en misschien zelfs nog daarna. Apartheid is een ideologie. Die is wellicht

het meest efficiënt met geestelijke wapens te bestrijden. De kerken hebben te getuigen van het feit dat Apartheid in het licht van het Evangelie een verwerpelijke dwaling is en zij mogen de hoop niet opgeven, dat hun medechristenen tot inkeer komen. Die hoop hebben zij handelend gestalte te geven, biddend om verlichting door de Heilige Geest.

Tenslotte nog dit: 'Kairos' roept op tot verzet tegen Apartheid. Verzet metterdaad door onder meer steun te geven aan het ANC. De vraag komt dan op: Waarom zou ik dat doen? Wat is uiteindelijk het criterium? Voor mij staat het antwoord op deze vraag in de Preambule van het Eindrapport van de Werkgroep Namibië en Zuid-Afrika aan het slot van de PCR-consultatie (= Programma ter bestrijding van het Rassisme van de Wereldraad van Kerken) in Noordwijkerhout (1980): 'De internationale gemeenschap heeft apartheid gedefinieerd als een misdaad tegen de mensheid en een bedreiging van de wereldvrede. Zij wordt bovendien in stand gehouden door het voortdurende gebruik van geweld door de staat tegen de onderdrukten. Christenen moeten apartheid ook aan de kaak stellen als ketterij, een schending van het Evangelie en om die reden een zonde tegen de Almachtige God.' Daar heb ik niets meer aan toe te voegen.

